

Күлчөңрәнин аријасы

ССРИ жаһ артисти Шевнәт Мәммәдова консерваторијадан ева наеләндә боры ғорулдугунда ишсөн едис пәннән онын архасында иечди. Эндиң чох сөвиди онын айланыны. Узәйирин «Аршын мал алан» опереттасындан Күлчөңрәнин аријасыны чалыпта баштап. Чалды, чалды, азчың даңында буруды... Чалвандашды, даңа да ғөвәссе наелди. Өзчүнүн бир вахт болдуру кимни. С. Бансын вахт иди?! Шевнәт о дөврү хатырлаңыра һәм сөвенин, наң да наңда һиссес гәлбінен бурудурды. Вұна Сахмајараг, тез-тез хатырлајырды.

1912-чи ил... Шевнәт илде дағы иди ни. Баныңда малиниш, һәннин Ахундовун евниң душмушы, һәннин арзасы Сурайя! Қанын оны мәнрибандардан салыпты. Гарышында гарышылышты, ишчың бир отагы гызын иктиярина пермишән. Шевнәт Италијадын Милан шаңоринда таспил алдыры, тәғауда наислайды; үчүн калмыши. Баның миңлонерлоринин язынында кедес тәглүндүрү. Берла етмән, әз-зәңсилүү үчүн жөнә душмэн истана-жырда. Амма бу истанаң наилә ола билмәди. Миңлонерлардан бирин онын ҳәйшинин соулганнылыгын динлидей, еди илә деди:

— Охумаг најине лазымдыр! Ка-сып гызсан, езу да көзән-којади. Қал, сани бир доғолтап! Жаңа берін, қаш күн, көздең! Шевнәттін ғаны гаралды. О, дәрди. Ны Сурайя Қанына сојәнді. Гадын она тасалы берін базара кетди, бир сонра гапынын занни чалынды.

Евә һеч ним олмадығындан гыз гапыла наелди.

Башында гара папаг, алнанда бурумудын нот аяргы, ағбанин бир көңгапыда көрүнди.

— Кими истанаңнисиз? — деја Шевнәт коруышду.

Каның назакатла баш эжіб сөйләди:

— Шевнәт ханым лазымдыр, экер мүмнүнса...

Тың гулагларынын инанмады; Баныңда ону гүч кас танымырды. Гарышынданы иенчи дөйнүнчө дәре иди ини, көрүрдү. Ела шашырмашы ини, қынғырыны чынхармадан она нејрет-ла бахызды. Гәпшыдан канаңа чоннаны:

— Буруун, — деди. — Ичари ичин...

Маның динварлары халыларда бозаныншы, пәнчаралардан түл пәрәделәр асылыныштың нүндир во кениш отага да-хил олду, архасынча колан, мөзүнүндан чыңмажын ярашылыгы гыза ба-хады ва күп-күп соруышу:

— Дејәсан Шевнәт ханым сизсиз-нис!?

— Бели, манам.

— Калин, таныш олар, Узәйир һа-чыбайоз.

Бу да Шевнәттің танышы иди, онын нағында чох шешитишши.

— Буруун, оттурын, — деја гыз ону стола дәвәт еди.

Узәйир стул чәйнүп оттуруды. Ызыз Италијадаң таңынлы, Милан консер-ваториясында барәдә суаллар верди, сонра деди:

— Таза өсар душунурум. Ондан бир ария язышынан; сонин үчүн көтүрдим, көрүм охуда биләрсәнни!

— Чалышарым.
Узәйир нот аяргында ғарынан сөннүн аярып, ғарынан дағында башлайды. Шевнәт пәннән онын занында дајынбы, охумагта чалышарымды. Отага һәзин, ишче бир мүсиги долуруду. Шевнәт мөзүнү нот аяргындан чаниб бу мело-

дијаны динлөмәе баш-

лады. Ешкынастры, сәмими дүйгүлар-да долу олан хош мүсиги Шевнәттеги урай теллериңнән ела тохундыни, ғузундан асыны олмадан, сөннүнде гышырыды:

— Өзәнәчәјам, охујачагам... өч-

хошума көлир... Қаныш едирам, өмр де чалын. Динлөмән истанаң.

Узәйир бармагаларынын пәннән диләрпін устудың мәйдиди. Шевнәттеги инді мелодияны дәдәлдәр аз-зәңсилүү иеди. Бирдән о, һәвәслә охумагта башлайды. Бастаң башының чириб гызы бахызды, сәннин бахызынан ишле «жахшылар». Жахшылар, дејәнбала рууландырды. Шевнәт гандап көзөндең көзөндөрдөн бахызды, отага мәйдиди. Аңын-хөбәрдөн бахызды, отага мәйдиди. Аңын-хөбәрдөн даңында, оны һәм ма-раглы, наң да дәңшәттән нағылар көзәлжырды...

— Охумагының хошума көлир, мәни сөйлөндирилдин. Шевнәт ханым! — деја Узәйир гызы мурнаштады. Ишчимен бу асарын биттеријаңым. Даңа бизниң көзәл антрасынаны вар, дәрә чөннәдә дәймәз.

Бу тәріфиден Шевнәттің Іанаглары даңа да газырды. Узәйир аяга галжады, нот аяргынан шашар едерән со-ләди:

— Го! сизде галсын, Жахшы-жахшы ойраннан. Мән жөн көзәлжын, арзул-

ырымын, ишләрмиз жохдар, һәләлән.

Узәйир мәйдандың сонра Шевнәт бир мүддәт һеч на еле биләмәнде лал, са-дандаңын. Узәйирдең көрүш гызы санки сәйрәмшүйди...

Шевнәт Узәйирдең сәйрәнәлдінде мә-

ләйкірді. һәм аријаны охумаг, наң да онында маслаштаташынан истанаң. Бастаң өздінә амал еди, ишни күн-дан сонра жөн көлди. Бу ишнинде жо-рущ чох фәрәнди ва шаң көчди. Узә-

йирин жаздыры аријаны Шевнәт иши дағы охуда, отага рагс едириш иши-

дедиң сөз жадына душуды, буну Узә-

йирде дәншәтті. Бастаң миңонерине-

шымдыры, һәмекан. Бидан миңонерине-

шымдыры, һәмекан. — Нече едим?! Мәнә һеч наң комак-

етмір...

Узәйир финал-финали Шевнәт-тин үзүнә бажды, о, бу ғызыны исте-дадынын ишнәншы. Азәрбайжан та-атында актисаларда бөлүп етпил-ди. Бела бир вахтда оны топспил-ди саҳадат олардымы!!

— Биз сәна номек едәрим, — деја Узәйир жаңыләттә диләнди. Аяга галжыды, жөн көләчәйнин сөйләне кет-ди.

Ертәс күн сәнәр Узәйир галызы коруунды, амма ичариңе көрмәди. Шевнәттеги ахшам театра мәннисине тап-шыры. Театр! Гыз буты күнү ду-шунды. Сабиризилди, интизарла-шынын рууландырды. Шевнәт гандап көзөндөрдөн бахызды, отага мәйдиди. Аңын-хөбәрдөн даңында, оны һәм ма-раглы, наң да дәңшәттән нағылар көзәлжырды...

* *

Театрда Узәйир тапшылғанда өзинде чокмады. Қынның бастаңар езу оны гар-шылайыб балаша отага апартады. Шевнәттеги ишчимен көрдін танымадырыни нағордан аяга дурудынан, она тәрәп көлдүндиң нердү. Узәйирдең...

Шевнәт ханым, — деја. — Бу нусоңгулду Сарабин, бу да Мирзага-бийдеңдерди.

Мирзагудулар, Мирзага шөн заражы-тапшынан галымды, ғызыны үзүнә бахызды:

— Ай Узәйир, — деди — оу ын, ушадыры. Бантың һаны баст...

— Балачалығына бахмада... ғочаг гылдыры...

Сарабин динмір, һәрдән мәнрибандардан галымда, ғызыны үзүнә бахызды. Шевнәт үчүн һөр шеј әйдым олду.

(ЛРД 4.4. СӘНГИФӘДӘ)

Күлчөһрәнин арыласы

(СВЕДЕНИЯ З-ЧУ СЭНГИФЭДЭ)

Үзөйр достларыны: Н. Сарабеккини,
М. А. Энгельс санын даңытты
онларды бу береда маңлайтасымыш-
ди. Онлар «эр ве арвад» тамашасы
ни кестэрди: ва жыгылан пулу Шев-
натин тәңисли учун алымрагы гарара
алымышсыдай. Тенәффүүде иса шев-
нат охумалы иди.

Гыз илк дафә сәйнәде чыхачағы үчүн һәјәмән нечирмәде башлады. Үзөңүр она үрак веририди. Тамаша-нын биринчи пәрдәсі гүттаран кимни о, сәйнәде чыхады.

Бу, ме'чүээжә бәрабәр иди. Чүнни
наәл индијәден Азәрбајҹан сәннасина
гадын чыхмамышды. Бу, илк часарат,
иши, тәләм, иши

Салон ағызын гәрәп долу иди, иңде атсаңдан жердә дүшмәздей. Намысы да киши иди. Гыз озуну итирги, мозуну салондан чанды. Эн зөвөн наээркин чарлан биринчи сыртада оттурмуш быбышурма, шиншан кишиншени пернати: олду. Киши үзүсүнүн туршудуб аяга галхды, газзелә нә исе деңбүл айнин Леллар. Бу, Шөкшет учун көзлөнгөнлөмз иди. Дәрнал озуну эл алый охумага башлады. Аймас наээркин саа бир мозу аяға галхан кишина иди. Архадан сас шиншилди. Ним исе «Фәсдири» дея бердиңдан гыштырыды. Бир чохлары салону тары етди. Шөкшет исе охуяруу.

Вэзнијэти сэлэ корэн Мирзага Чли-
ев чалд Үзэйирин јанына гачды, ону
хабардэр етди. Үзэйир кадэрлэ деди:

— Кеданлар гој кетсек, биң галан-
лар лазымыр.

Бунында белә Шөвкоти сакитлин-
га, наәзслә диннәйләр да варды.
Бирдан о, биринчى сырдадыны өмүр-
турмак нишниң элинде парындајыл-
ычага көрдү. Бир неча майда аяга
куруп сәнгәнә дөргү көлди. Үзү нә-
дәмәчүнни билимдәй, тәләш инчидә
ышынчага ирешле мәлән нишниң сағды-
бы заман никис оны гулчындан тутуб
арттырып сәнгәнәндеп апарды.

Салон

умман нимм ашбышдашы, журулда-
ды. Гызын ранки гакымышды, Сарафс-
кий она урек-дирек веририди, ничик
тоттага Үзөйр гаршылайылбоди:
— Финкир чакма, бир күн жөлөр ии,
эссе күлчичен аттарлар... Инди иса
бүрода галмаг олмаз. Жөл, кедан...

Таңсилнин давам етдирилген учун Шөвешт Италијаја Ёх, Кинејаја йола ашуду. Орадан иса Совет наинимијаја гургуулдган соңра гайытды, вакыт да жалан нимин Узейир Іаныны жетти. Отагда танымадыры, көзөл, сөлгени же кимели, ярашылыгы, пүндар болу бир кишиварды, дәрәп алға алжабб мозааттада онда жер көстарды.

— Таныш олун, — дебя Узейир наар ининсиз мурзантады.

Шөвкөт илк доға Узеймінін енніде
Ақ жарылған жаңысының фодура-
шыныңдағы нағвердің жаңысы олуды
нағвердің оның дингатта сақхы да
жастардың достудынан соруышады:
— Еу, мәни дамышындың о салача
ышырмы? Сарабекин иле өсарабер
еэттеген, ганаңырынаның гызы...
— Өзүндөк ии, еар, онда шөвкөт
шөркіп горхумушы...

Күлшудшыпар.
1922-чийн ийдээ Швейцари оперы театри
нышаа дээрээст атгилсан. Талебалык
загварын архада галды, инири онуу ясны
ийдээ «Нестлејнди». Театрын репертуарында
«Сезион» бэрбари, «Траванка»,
«Ламе» хинми операллар вар ийдээ
а сумаларын Азэрбайжан дилиннада до
ашмашаа гоулумасы наагында сөнг
кедидри. Швейц ханым бааш рол
арда ныхышаа едидри. Декабрь айнш

и яни дафа «Травната» операсынанда иогетта ролунда сәйнәжә чыхыды. Гаңгданы ложада Шевкет танышадамар көрдү. Узейир начыбайлов вә ёбурганымбәй Нагередиев ложада түрмушшудулар. Узейир чанасын аллахиннин устумна гојмушуд, бөлжүк бир аргалда тамаша едирилд. Пәрәс сәнәнда, алгышыла курлајанда

Шаекат сәннадан гачды. Бу заман
шамы о гыз» деңиң бир сас ешишиб
деңдианды. Узеир ини алинни да ачыб-
диз энгрисанын йанына қолди, алла-
инни һараратта сыйды:

— Табрин едирам. — деди. — Бу
кун козал чыжыш етдин. Афарин...

Шаекат он ил бундэн зөвөл олду-
ту ними, онун көзләріне баходы. Вах-
ты ила газеб ае һиндатта җанан бу на-
дерлі көзләрде инди сенинч ае иф-
тихар шағағларни парылдајырды.

лар ии, һеч жерүнмүрдү. Бу, Үзәни-
ниң назарындан |ә|үйимдү.

— Нија кизләнмисен? — деја ону артый иралып чөндүй. Бу, балкы да һамнијатың бир Факттыр. Ёх, Шең! ат учүн маңылдырып, яхшылыр, нүндулмаздыр. Чүнки о, Үзөйнин иссанлары да гөдер боюн ھассаслыгы, гағы или жана шыбыны билүр, чүнчүн шашиди олуруду.

Моснавдан гајтдыгдан соңра же
сајсыз-несабыз корушлар. 1945-
ни ил. Шовнат еведа мәшгүл едиради.
у заман галынын зәнкүч чапалынды
о, таныш бир сас ешилди:

— Шовкыт ханым сөздөдирмүт?
Актриса мече гапыја йүйүрдүүнү
эу дэ билмэдн.

— Үзөнір, сансән? — деңе һәјечан-
а, әмбәдесе — Биңде күз ишәрди

а дипломанды. — Бүүр, жол ишары! Бир вахт, нечо ли бундан бағаб, киң деңса Үзейірләу морушада күнү аттырылады. О заман Үзейір манас, ағлам, күмбән иди, инде исе нағар, ер даңышманды! Көзүндә ежін, жағарлықтағының, ағырсындағы, шөвегендарлардың, уразын титреді. Бүнүүкүрүс ардымасынан чалышады, мүмкүн иштеді.

— Ай Үзэйр, — деди, даңа сез апа билмәйнб дөрнәл сусду. Үзэйр отт атрағында өлшәнди, адәти үзәк ырынан үстүнди бармакы ила гашы-
ағышыя сојлуды:
— Құнлар Іаман кечир, Шевнат
аным...

Сонра она консерваторијада музејим ишләмән масләһәт нердү. Шеңбер ат етираз етди. Соңбат за муранныса

— Сабаң Іанымға кел:

— Сиңең жаңыма кел.
— Үзөйр, ахы, вакхым чатмаз. Нашарим чохдур. Театрдан неч айрылашилар, ки...
Ширикел сабак — мемлекеттеги

Шөккат сәнәр консерваторија, Үзейир, йаңына иетди. О вахтдан күзгүлмөл олду. 1949-чу илде профессор ады алды. Актриса заманот веңәлдердән бири дә Үзейир Начышевоја ды.

Шөвкіт сәнәр жүхудан айылды. Ол
жерінді, жұнунда, сәнәр жемәйіндан
онра пісанонун архасында отурду.
Ладында ве үркілде Күчбейрінин арина-
ны оқумаха башлады. Охудугча
Сәйрілде илиң көрүшүн жатырлады,
пісанону барын мөлемдікесе
көмсөлдіктен.

Тадир МАЛАИХА

Тефнг МАҢИУД.